

Kisfaludy Sándort a *Himfy Szerelmei* költőjeként ismeri az utókor, ez a kötet jelöli ki helyét irodalomtörténetünkben. Kevésbé ismert tény, hogy a két Himfy-ciklus keletkezése idején (és csak akkor) számos szépprózai írás került ki tolla alól, fordítások, eredeti művek vegyesen. Aki elolvassa ezeket, meglepetéssel tapasztalhatja, milyen jelentős szépprózai tehetség volt Kisfaludy Sándor. Sőt, az a benyomás is támadhat az olvasóban, hogy e szövegek ma élőbbek, mint az irodalomtörténeti rangra emelkedett Himfy-versek nagyobb része. Jelentőségükre egyébként már Toldy Ferenc felfigyelt, mikor azt írta a *Két Szerető Szívének Története* című levélregényről, hogy a *Fanni hagyományaival* „ez regényirodalmunk azon kezdetkori évtizedének gyönyörű ikerszüleményét teszi”, s „egészen új oldaláról tünteti fel Kisfaludyt, ti. úgy mint azon időben a költői próza mesterét, Kazinczy és Kármán méltó és szerencsés vetélytársát”.

A jelen kiadás a szépíró Kisfaludy Sándor újrafelfedezésére törekszik. E művek nem jelentek meg a költő életében, kiadásai (Toldy Ferentől és Angyal Dávidtól) múlt századiak, s ma már alig-alig hozzáférhetőek, a szélesebb közönség számára teljesen elérhetetlenek és ismeretlenek. Mindössze a *Napló és Frantzia Fogságom* látott napvilágot újabban (1962-ben), jelenleg azonban már ez a könyv is ritkaságnak számít. Ez a kötet Kisfaludy Sándor összes szépprózai művét tartalmazza: először jelennek meg együtt, s ez az első teljesen szövegű kiadásuk is, amely egészében a kéziratok alapján készült. A hiteles szövegek közzététele, és a szépprózának az életmű önálló egységeként való felmutatása megteremti az alapot Kisfaludy Sándor új nézőpontú olvasásához.

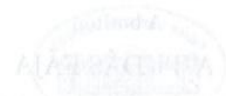
Kisfaludy Sándor
SZÉPPRÓZAI MŰVEK

SÜMEGI VÁROSI MÚZEUM
GYŰJTEMÉNYE

Nyilvántartási szám: 2003/2612
S.M.

Szépprózai Művek

DEBRECENI ÁRTTI A

Magyar Könyvtári Társulás
Könyvtári Információs Központ

CSOKONAI KÖNYVTÁR. FORRÁSOK
(Régi kortársaink)

1.

Sorozatszerkesztők:

Debreczeni Attila, Imre Mihály,
S. Varga Pál

A borítón:

A TUDÁS FÁJA

(Címlapnyomatvány és könyvdísz XVII–XVIII. századi
debreceni nyomtatványokban)

Kisfaludy Sándor

Szépprózai művek

Sajtó alá rendezte, a kísérőtanulmányt
és a jegyzeteket írta:

DEBRECZENI ATTILA

Debrecen, 1997

A kötet
a Felsőoktatási Tankönyv- és Szakkönyvtámogatási Pályázat
támogatásával jelent meg

© Debreczeni Attila, 1997

LEKTORÁLTA:

Dr. Fried István

MUNKATÁRSÁK:

Bódi Katalin

Orosz Beáta

Szép Beáta

ISSN 1217-0380
ISBN 963 472 237 7

Kiadta: a Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen
Felelős kiadó: Cs. Nagy Ibolya főszerkesztő
Műszaki Szerkesztő: Takács László
A szedés és tördelés Juhászné Marosi Edit munkája
A nyomást és a kötészetit feldolgozást a TIFF Bt. végezte
Terjedelem: 23,24 A/5 ív
Készült: Debreczenben, 1997-ben

Tartalom

A' szép lélek	7
Rinaldó, és Armida	10
Magyar Aglája	26
Napló és Frantzia Fogságom	40
Két Szerető Szívnek Története	119

Függelék

Kisfaludy Sándor' életéből	187
[Autobiographiai jegyzetek]	199
A' változtatni való nevek a' Levelekben	207
Kisfaludy Sándor „érzékeny” évtizede	211
Jegyzetek	227

Kisfaludy Sándor' életéből

A' mi a' magyar Poézisnek Toldy Ferencz által kiadott kézi könyvében K[isfaludy]-ról írva van, az mind megállhat a' következő módosításokkal, közbevetésekkel, és hozzáadásokkal.

Vonások gyermekkorából.

A' mit a' gyermek még éretlen észszel, majd nem állati ösztönből tesz, vagy ha nem tehet, tenni vágy, gyakran erős vonásokkal bélyegzi a' jövendő embert: azért a' Biographok, ha lehet, soha se múlassák-el a' Közönséget érdeklő Férjfiaknak gyermekkorait is figyelemre és vizsgálatra méltatni.

K[isfalud]y, mihelyt járni és beszélni tudott, a' madaraknak a' repülő tehetséget irígyelvén, szüntelen azonn töré eszét, miként tanulhatna meg, Ő is repülni. Mintegy hat esztendő korában egykor két kan pulykának szárnyait kitépvén, azokat két, faséndellyel kifeszített, kikötözött nagy szárnyra alkotá, és egy vasárnapon, mikor a' nyomtatók, cséplők távol valának, a' menetelesen rakott szalma kazalra felmenvén, onnan mint egy három ölnyi magasságról lerepülést próbált. Szerencséjére, hogy a' próbának bizonytalan kimeneteléről mégis gyanakodván, előbb szalma ágyot vetett magának, mellyre lepuffanván kezét lábát nem törte. A' pulykák megfosztásáért a' majorné őt bevádolván, Annyától keményen megbüntettetett. –

Az első normális oskolától fogva a' Philosophiáig Győrött végezvén tanulását, mindenkor első Eminens volt. A' második normális oskolában egygyik Professora, Sz[ent] Ferencz' Szerzetéből, egygyik hónapi examen után Őtet nyolczadik eminensnek hírdetvén, noha az egész oskola legjobban felelőnek Őtet állította, annyira fel volt ingerelve, hogy lázadást indított, és az egész oskolával a' Professort hamis Classificálónak kiáltotta-ki. Ebből nagy lárma lett. A' Director, ki előtt a' panasz megfordult, a' gyermeket Attyánál bevádolta. Attya kemény ember, akkor N[emes] Győr Vármegyének Főbírája volt. A' Director az oskolában kihirdetvén a' laesae Majestatis vétket, a' gyermeket az oskolából haza küldötte Attyához, büntetését elfogadni. Az igazságtalanságnak mély érzése, és kemény Attyától rettegése majd hogy el nem veszték a' gyermeket: az oskolából kijöven, egy ideig a' Győri piacon állott, és azonn töprenkedett, ha ne ugorjon-e inkább a' bástyáról a' Dunába, mint sem igazságtalanul büntetést szenvedgyen, és reá háborodott Professorától soha jó Classificációt ne reméllhessen. Már a' bástya felé indult, mikor egyszerre neki keményedett, és Attyához vette úttját, azt gondolván, hogy akkor is lessz ideje, akármit tenni, ha büntetni akarják. A' Dunába ugrás helyett akkor már elszökésről gondolkodott Öreg Annyához Sümeghre.

Bámúlt, midőn Attya először szeliden, azután lépcsőnként keményebben, de csak szóval dorgálá cselekedetéért, mondván, hogy az Előljáróknak engedni kell, ha igazságtalanok is, és minden büntetése csak az lön, hogy az oskolába nyomban vissza mennyen, és a' Professort kövesse-meg. Előre öszvebeszéllet dolog volt: mert Director és Professor ott várták Őtet az oskolában, és a' nehezen és akadozva ejtett megkövetés után örömost megbocsátották néki. Az oskola' végével tanuló társainak nagyobb része mint egy triumphusban kíséré szállásáig; a' mit Attya minden keménységnek színlése mellett nagy megilletődéssel nézett. Utóbb Attya beszéllé, hogy a' Professor maga is megvallotta a' Directornak a' gyermek érdemét az első Eminentióra, 's csak azért tevő hátrább, hogy igen nagyon el ne bízza magát. Igazság-sértés; de nem éppen helytelen okoskodás, ezen világban, hol az érdem csak ritkán veszi illendő jutalmát, a' gyermeket már korán elkészíteni, és rászoktatni az emberek' gyarlóságának, fonákságának békés tűrésére.

Pozsonyban a' Philosophiai oskolákat járván, és idejét, figyelmét, kedvét elvonván egy részről Schillernek munkáji, és az akkor szebben feltűnt Magyar Poézis, K[isfalud]y már csak annyira tett eleget oskolai kötelességeinek, hogy neve már csak az első classisnak közepén találtatott, a' mit előbbi első eminentiójához szokott Attya gyakorta dorgálgatott. Pozsonyban, ezen akkor általlyában német és tót Városban, csak az ottani Várban tanuló és lakó nevendék Papság lévén Magyar, érzésére és nyelvére nézve, többnyire annak társaságában, a' várban tölté oskolai szünnapjait. Onnan szeretett dél felé nézni, 's gondolatival azon tájakban merengni, mellyekben Magyarok laknak. Lángoló Fantaziája Őtet általlyában korán ábrándozóvá tevő.

Történt akkor Pozsonyban, hogy a' krajczáros deszka Theátrum, ezen erkölcsöt rontó akkori intézet mellett, a' József Császár által felállított Politia-hajdúk közül egygyik, egy nemes tanuló Ifjat, ki többekkel egygyütt a' deszkahasadékra benézett, pálczájával, garázda német szidalmak között, erőssen hátba ütött. A' Deák K[isfalud]y tanuló társa, és Győr Vármegyei földije volt. Ezen történet az ott tanuló egész Magyar Nemes Ifjúságot annyira felzendítté, hogy más napon, délelőtti tíz órakor, az oskolának végével, mintegy négy százan, mind bottal felfegyverkezve, egyenesen a' Váras' házához tódultak az ott öszvegyűlt Magistrátustól elégtételt, és a' vétkes hajdúnak megbüntetését kívánni. K[isfalud]y ezen esetet csak az oskolában tudta meg; és sajnálván földijének meggyaláztatását, könnyen hajlott a' velek-tartásra. Az akkori német Magistrátus bezáratván a' Váras' háza kapuját, az ablakról csak nevette a' zajgó Ifjúságot. Ez a' sértő gúnyra fellobbanván, az ott hamarjában felvált, felszaggatott kövekkel, és, nem tudatott, honnan, ott termett néhány fejszével a' Váras' házat ostromolni kezdé. Az egész Váras talpon volt, és a' mennyire titkon teheté, a' Deákok' részén állott. A' lármára oda sietett a' Prodirector: eleinte fenyegetve parancsolta, végre sírva könyörgött az Ifjúságnak, álljon-el vétkes szándékától, Ő majd elégtételt szerez. A' zajgó Ifjúság minden Oskolából kettőt választott melleje, kik felmennének, a' Magistrátussal végezni. Egygyik választott K[isfalud]y volt. Ezen választmány béresztetvén a' Váras' házába, minekutánna ott sokáig haszontalan vitatta volna az elégtételt, újra sűrűn repülni kezdenék a' kövek az ablakokra, úgy, hogy a' piacra néző Tanácspalotában lévő választottak is veszedelemben voltak. Végre nagyobb követke-

zésektől féltében, minthogy katonaság helyben kevés vala, a' Magistrátus ráállott az elégtétel adásra. Ezt a' választott követek az ablakokból hírdették le az Ifjúságnak, és legottan csendesség lön. A' vétkes hajdú a' piaczon deresre tétetett; de a' Nemes Ifjúság szónokinak kérésére néhány csapás után megelégedvén a' büntetéssel, a' többi-től nagylelkűleg feloldozta, és elszlott.

1790nek tavaszszán egykor, midőn reggel oskolába menne, egy nagy, nemzeti magyar ruhába öltözött, 's hangosan magyarul szóló Uri Sereget láta kardcsörtetve maga előtt menni. Ez azon évtizedben, mikor a' magyar nyelv alig volt hallható, a' magyar öltözet alig látható, szembe ötlő tünemény vala. K[isfalud]y az annyira magához vonzá, hogy az oskola helyett a' magyar seregnek lön kísérfője, melly a' Pály Nemezségnak Cúriájába ment; a' Vármegyének sok esztendeig tiltva volt gyűlését tartani. Midőn a' palotának ajtaján, a' fél német öltözetű Ifjú beakarna menni, hátul megragadá Őtet egy kised, kardos magyar, 's kabátyát hátán ketté hasítván, tótos magyarsággal így kiálta: „*Viszsa gyermek! ez is egy jövőendő proditor patriae.*” K[isfalud]y tüzesen azt felelé néki: „*Én igaz magyar vagyok, 's azért, ha magyar ruhám nincs is, jobban ide való vagyok, mint az Úr.*” Ezzel magát kirántván, besuramlott a' palota' ajtaján, és az ott váró sokaság közé keveredett. Az Őtet megszóllító egy tót Prókátor volt Nagyszombat' vidékéről, egyéberánt azon gyűlésben legvakmerőbb szónok, ki a' múltt évtizednek történeteit, és a' Constitútiót törölő Kormányt az ablakban állva kárhoztatta. Azon gyűlésből tétettek az első felírások a' Constitúciónak tökéletes helyre állításáért, a' koronának nyomban Budára küldetéséért 's. a. t. A' felbuzdított Ifjú néhányad magával most már inkább hazafi volt, mint tanuló, és a' Vármegyének sűrűn tartott gyűléseit járta inkább, mint sem az oskolát.

Mikor ezután nem sokára a' Magyar Korona Bécsből hazájába hozatott, egy nagy Uri Sereg lovag, és annál még nagyobb gyalog a' határig annak elejbe ment, azt fogadni. K[isfalud]y is közötte volt, és a' Koronát Köpcsényig kíséerte. Ott a' szomszéd Vármegyékből néhány atyafi követre esmervén, ezek Őtet magok közé vevék, és a' Váras' házához tódultak az ott öszvegyűlt Magistrátustól elégtételt, és a' vétkes hajdúnak megbüntetését kívánni. K[isfalud]y ezen esetet csak az oskolában tudta meg; és sajnálván földijének meggyaláztatását, könnyen hajlott a' velek-tartásra. Az akkori német Magistrátus bezáratván a' Váras' háza kapuját, az ablakról csak nevette a' zajgó Ifjúságot. Ez a' sértő gúnyra fellobbanván, az ott hamarjában felvált, felszaggatott kövekkel, és, nem tudatott, honnan, ott termett néhány fejszével a' Váras' házat ostromolni kezdé. Az egész Váras talpon volt, és a' mennyire titkon teheté, a' Deákok' részén állott. A' lármára oda sietett a' Prodirector: eleinte fenyegetve parancsolta, végre sírva könyörgött az Ifjúságnak, álljon-el vétkes szándékától, Ő majd elégtételt szerez. A' zajgó Ifjúság minden Oskolából kettőt választott melleje, kik felmennének, a' Magistrátussal végezni. Egygyik választott K[isfalud]y volt. Ezen választmány béresztetvén a' Váras' házába, minekutánna ott sokáig haszontalan vitatta volna az elégtételt, újra sűrűn repülni kezdenék a' kövek az ablakokra, úgy, hogy a' piacra néző Tanácspalotában lévő választottak is veszedelemben voltak. Végre nagyobb követke-

1791ben Pozsonyban első esztendőbeli törvénytanuló lévén, minekutánna II. Leopold Királynak megkoronáztatása után az Országgyűlés ott folytatott, az oskola helyett K[isfalud]y többnyire az Országgyűlési ülésekbe járt, az ott azon időben gyakorta előforduló hazafiúi jelenések, nyilatkozások, beszédek, viták inkább érdekelvén Őtet, mint a' száraz tudományoknak még szárazabb előadása. Pozsonyban három oskolai évet töltvén, az országgyűlési üléseken kívül a' Muzsika és Játékszín volt legszívesebben töltötte és mulatsága. Gyakorlott hangszerei, a' hegedű és a' magyar tárogatónak kimíveltebb mássa, a' *Hautbois* volt. Ezt azonban nem sokára elhagyta, és csak a' hegedű mellett maradt, melyet mind addig gyakorlott, míg a' háborúban a' kard azt fel nem váltotta.

34. oldal

karintza (táj.): katrinca, egy (vagy két) darabból álló, szoknyát helyettesítő, kötényszerű ruhadarab.

Theátrum (rég.): színház.

Melpomene: Melpóméné, az tragédiaköltés múzsája.

Eschyl: Aiszkülosz (i. e. 525–456) görög tragédiaköltő.

Cothurn (gör.): koturnus, magas talpú cipő, melyet a görög színház szereplői viseltek.

35. oldal

mesterség (rég.): művészet.

36. oldal

Apelles: Apellész (i. e. 4. sz.), Nagy Sándor udvari festője.

Orpheus: legendás trák költő.

37. oldal

Cocyt: Cocytus, az alvilág egyik folyója.

38. oldal

Auróra: a hajnal istennője.

NAPLÓ ÉS FRANTZIA FOGSÁGOM

Kézirata az OSzK. Kt.-ában található (Oct. Hung. 625.), saját kezű tiszttáza, kisebb javításokkal. (Másolata az MTAK. Kt.-ában van: M. Irod. Lev. 4-r. 127.) A legjelentősebb javítások a Róza névhez köthetők: három helyen (41., 45., 91.) a családnevet, ami kivételösen a „Horváth” volt, utólag áthúzta, ill. kikaparta, s beírta a „Szegedy” nevet; ebből következően a *Napló* nem csak Szegedy Rózát szólítja meg, hanem Zalabéri Horváth Rózát is, akinek kezét Gógánfán ugyancsak megkérte (minderről részletesen Pais Károly: *A két Kisfaludy Sándor*, Cegléd 1937., 16–22.; Gálos Rezső: *Kisfaludy Sándor Lizája*, ItK 1938., 19–30.). A kézirat Kisfaludy több javítása és kihúzása mellett őrzi még a későbbi sajtó alá rendezők bejegyzéseit is: Kisfaludy Árpád Béla az egyháza és a papokra, valamint a nőkre és az érzéki szerelemre vonatkozó részeket, utalásokat kihúzta, sőt, néhány részt teljesen olvashatatlaná tett; az Ezekiel könyvéből való latin kivonatnál (s több más helyen) az 1962-es sajtó alá rendezésre utaló ceruzás bejegyzések látszanak. A „Lódi Jún. 29dikén” keltezésű rész eredetileg is alig olvasható, mert teljesen elhalványult az írás.

A kézirat három fő részből áll, melyeket Kisfaludy maga különített el sorszámozásával. Az 1–60-ig terjedő első rész Milánóba történt megérkezésükig tart, a második egység Milánóról szól (1–20.), a harmadik, mely a „Frantzia Fogságom” alcímet viseli, 1–69-ig van számozva. Az első két egység első dátumai kiemelték, a lap jobb felső sarkában helyezkednek el, szemben a továbbiakkal, amelyek a bekezdések előtt. E tagolást érvényesítettük kiadásunkban, három részre bontva az anyagot.

A művet először Kisfaludy Árpád Béla (*Kisfaludy Társaság Évkönyvei*, 1882–1883.) adta ki, meglehetősen pontatlanul, önkényes javításokkal, erre felhívta a figyelmet Fenyő István is (*Kihagyott részek Kisfaludy Sándor naplójából*, It 1959., 499–501.).

Angyal Dávid ezt az első közlést követte (MM. VII. 213–374.). Az 1962-es kiadást gondozó gimnáziumi munkaközösség a kéziratból dolgozott, helyreállította a szöveg csonkított helyeit (egy kisebb latin részlet kivételével, amelyet jegyzetben közölt), viszont erősen modernizálta a helyesírást. Kiadásunkban a lehető legteljesebb mértékben Kisfaludy autográf tiszttázaát követjük, megőrizve eredeti tagolását, kiemeléseit is.

A mű az 1796. március 6. és 1796. szeptember 27. közötti időszakot öleli fel. A kézirat megőrizte a levélformát, az első mintegy negyedben még mintha hajtogatás is látható lenne a lapokon, amiből többen arra a következtetésre jutottak, hogy azt a részt elküldte Kisfaludy a címezett Skublics Imrének (vö. Pais Károly i. m. 17.). Az elküldésre ő maga kétszer is utal (52., 73.), viszont az is igaz, hogy egy helyütt kilép a misszilis kereteiből, mikor „kegyes Olvasóm” (67.) megszólítással lendíti tovább a gondolatmenetet. Tollának e beszédes „megszaladása”, valamint a kézirat tiszttáza-jellege alapján azonban nem valószínű, hogy egyidejű fogalmazással állunk szemben, inkább – Gálos Rezső véleményével egyetértve (Gálos 30.) – egyidejű jegyzetek utólagos kidolgozását látjuk az anyagban, a kidolgozásra pedig leginkább hazatérte után, Klagenfurtban nyíltott módja, 1796–1797 fordulóján.

40. oldal

Imrém!: Skublics Imre (1771–1830), Zala megyei alügyész (1796-tól), majd főjegyző (1800–1810), Kisfaludy diákkori benső barátja.

Exjesuiták: játékos utalás testőrségből való eltávolításukra.

Matschackerhof: bécsi fogadó, a testőrök kedvelt mulatóhelye.

Berzevitz: Báróczi Sándor egy bizonyos Ambrust említ korábbi időszakban (*Báróczi Sándor feljegyzései a magyar nemesi testőrsereg életéből, 1760–1800*, Bp. 1936., 67., 69.), s neve előfordul az elégedetlenkedők között is (ld. Markó Árpád: *Két mozgalmas év a magyar nemesi testőrség életéből*, Századok 1929., 373.).

Csörgő: testőrtársa volt (ld. Kisfaludy levele Vizkelety Zsigmondhoz, 1797. május 5.; MM. VIII. 106–109.), talán azonos azzal a Csergő Pál tartományi biztossal, akit Báróczi említ (i. m. 86.).

kvártély (rég.): szállás.

Viganóné: Medina Mária (megh. 1833), Salvatore Viganò (1769–1821), olasz balettmester felesége, híres táncosnő, Kisfaludy nagy szerelme, akivel 1795 szeptemberében szakított. Miniatur képét ld. Darnay Kálmán könyvében (*Testőrszerelmek*, é. n. [1925.], 96.).

Léthe: a feledés folyója az alvilágban.

Vizkelety Zsigmond, Kisfaludy testőrtársa, bajtársa a fogságban.

Oláh (rég.): román.

Rátx (rég.): szerb.

Volontér (fr.): önkéntes.

Rekruta (nép., rég.): (toborzott) újonc.

Balogh Ádám, *Körössy János*, Kisfaludy testőrtársai (ld. Markó Á., i. m., 375.).

41. oldal

József: II. József reformjaira utal.